

Uiso Alemany. *Tantes preguntes*, 2000. Tècnica mixta, 300 x 250 cm.

EXPERIMENTAR AMB ANIMALS

PROBLEMES ÈTICS I JURÍDICS

Gabriel Doménech Pascual

■ LA INSTRUMENTALITZACIÓ DELS ANIMALS EN LA CIÈNCIA

Els homes ens hem servit des de sempre de la resta dels animals com a instruments per a satisfer les nostres més diverses necessitats, com ara les d'alimentar-nos, vestir-nos, viure d'acord amb les nostres eventuais creences religioses o fins i tot expressar-nos artísticament, per posar només alguns exemples.

El món de la ciència no representa una excepció. També els científics han utilitzat profusament animals, principalment per a realitzar experiments amb ells. Experimentar amb animals consisteix a provocar-los una alteració en el seu cos o en el seu entorn i observar empíricament quines són les conseqüències del canvi amb una finalitat cognoscitiva, per a adquirir coneixements, als quals després normalment se'ls poden donar diverses aplicacions, algunes molt útils.

En certs àmbits, com la medicina i la farmacologia, aquests experiments tenen una enorme rellevància, fins al punt que de vegades l'ordenament jurídic no solament els permet sinó que els imposa (són els anomenats «assajos reglamentaris»). Per comercialitzar un medicament, per exemple, és requisit imprescindible que abans s'haja assajat clínicament amb persones. I els corresponents assajos clínics només poden ser autoritzats quan es dispose de prou dades científiques i, en particular, assajos farmacològics i toxicològics en animals que garanteixen que els riscos que impliquen en les persones en què es realitzen són admissibles (article 3.3.a del Reial Decret 223/2004, de 6 de febrer).

Els animals han estat instrumentalitzats no sols en l'esfera de la investigació, sinó també en la de l'educació, principalment en les facultats de Biologia i Veterinària. L'objectiu principal ací no és investigar i descobrir nous coneixements científics, sinó transmetre els ja existents als estudiants, com també instruir-los en el

maneg de certes tècniques, considerades necessàries per a l'exercici de determinades professions. No cal ni dir-ho, que moltes d'aquestes activitats humanes poden causar dolor, patiment, angouxa i danys de diversa consideració als animals que s'hi utilitzen.

■ LA UTILITAT DELS EXPERIMENTS AMB ANIMALS

En les mateixes files dels científics s'ha qüestionat la utilitat d'aquests assajos argumentant que els resultats obtinguts no poden ser extrapolats a l'home, per la senzilla raó que els animals utilitzats no són humans. Els uns i els altres constitueixen organismes distints, que

poden reaccionar de manera molt diferent enfront dels mateixos estímuls. No existeix a priori cap garantia que els efectes en la conducta o en el cos humà hagen de ser equivalents als observats en altres éssers vius en el curs d'un experiment artificial realitzat en un laboratori.

És cert que els assajos amb animals no proporcionen informació absolutament fiable sobre quines serien les conseqüències si aquests experiments es realitzaren amb persones. La qual cosa justifica que siguem cauts i crítics

a l'hora d'avaluar aquesta informació, però no significa que els assajos no tinguen cap utilitat. Els homes no som absolutament diferents d'altres animals. Al contrari, tenim moltes característiques en comú, especialment amb alguns, la qual cosa fa que moltes de les observacions efectuades en relació amb els animals puguin ser considerades almenys com indicatives dels efectes que en els éssers humans tindrien els corresponents estímuls.

■ LES RAONS ÈTIQUES PER A OPOSAR-SE A L'EXPERIMENTACIÓ AMB ANIMALS

S'ha qüestionat la realització de certes activitats que infligeixen patiment als animals invocant raons instru-

**«EN ÀMBITS COM
LA MEDICINA I LA
FARMACOLOGIA, ELS
EXPERIMENTS AMB ANIMALS
TENEN UNA ENORME
RELLEVÀNCIA, FINS AL
PUNT QUE DE VEGADES ÉS
L'ORDENAMENT JURÍDIC QUI
IMPOSA QUE ES REALITZEN»**

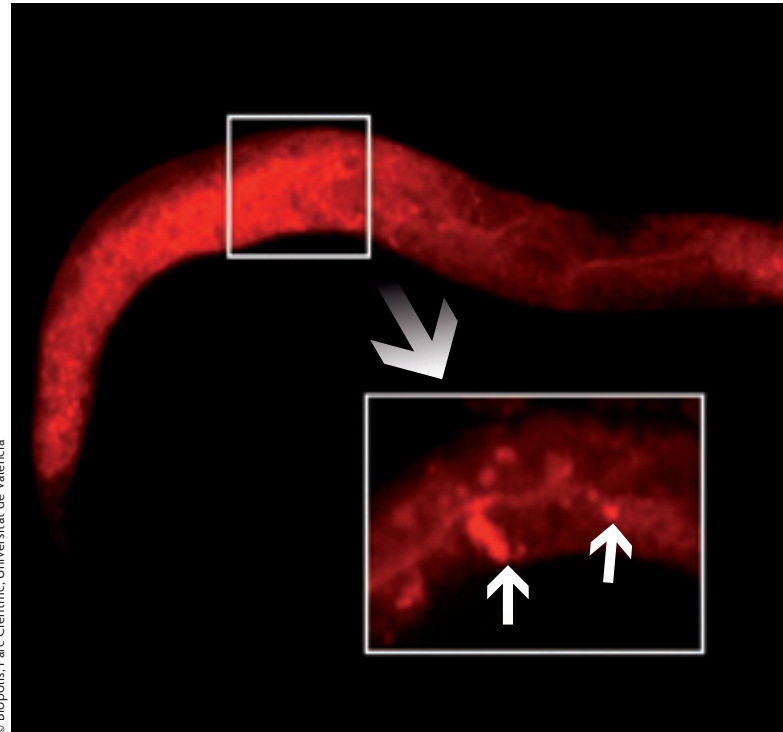
mentals de tipus antropocèntric. S'ha argumentat, així, que maltractar-los seria reprovable en la mesura que això produeix un pernicios efecte educatiu que propicia comportaments o actituds que poden redundar en perjudis per a les persones. Aquesta idea la trobem ja en Tomàs d'Aquino: «Si algú s'acostuma a ser cruel amb els animals fàcilment ho serà després amb els seus semblants.» S'ha assenyalat, per exemple, que l'experimentació amb animals pot incrementar, en els metges que la duen a terme, la insensibilitat davant del dolor dels seus pacients humans. Caldria replicar, no obstant això, que aquests eventuals efectes secundaris dels assajos amb animals queden normalment compensats pels beneficis per al benestar humà que se'n deriven.

La moderna oposició a l'experimentació amb animals, amb tot, no té tant a veure amb arguments de tipus científic o amb raons antropocèntriques com les que acaben d'exposar-se, sinó més aviat amb la creixent preocupació que una part cada vegada més important de la societat mostra pel benestar animal, considerat no com un instrument per a la consecució de fins humans sinó com un fet intrínsecament valuós, digne de consideració i de respecte per ell mateix.

Aquesta preocupació creixent ha estat alimentada per diverses concepcions filosòfiques que han tractat de justificar racionalment el valor intrínsec del benestar animal, que certament representa un canvi d'enorme calat en el pensament occidental, tradicionalment antropocèntric. Els arguments esgrimits són principalment dos. El primer és de tipus utilitarista. Si el principi ètic fonamental és maximitzar el benestar (o, dit d'una altra manera, minimitzar el patiment) del nombre més gran possible d'individus, també els animals mereixen la consideració de tals a aquests efectes, perquè també ells són capaços de sentir i expressar benestar (o dolor). El segon argument és complementari de l'anterior: el mer fet de pertànyer a una espècie o una altra no constitueix una raó que justifique una diferència de tracte als efectes de merèixer protecció contra el patiment; no hi ha una raó suficient per la qual els nostres deures ètics amb altres éssers vius capaços de sentir es facen dependre de l'espècie a què aquests pertanyen; l'«especisme» seria una forma de discriminació tan injustificable com les basades en el sexe, la raça o la religió.

■ EL LÍMIT DE LA LLIBERTAT CIENTÍFICA I EDUCATIVA

La creixent preocupació social ha trobat reflex en nombroses normes jurídiques internacionals, comunitàries, estatals, autonòmiques i fins i tot locals en virtut de les quals es regulen diverses activitats humanes que posen en joc el benestar dels animals. Per descomptat que aquest cos normatiu no els garanteix ni de lluny

Quan parlem d'experimentació animal acostumem a pensar en simis, rates o ratolins, però hi ha també models animals que no sofreixen, com és el cas de *Caenorhabditis elegans*. Aquest nematode ha representat un paper fonamental en els estudis de genètica del desenvolupament i en l'actualitat és un model molt usat per a estudiar les causes de les malalties humanes i els possibles tractaments. En l'empresa Biópolis s'empra aquest organisme com a model per a estudiar com distints ingredients alimentaris afecten el desenvolupament de malalties com l'Alzheimer o l'obesitat. En el cas de l'obesitat, s'han identificat uns 300 gens humans relacionats amb aquesta afecció, i el 90% es troben presents en el genoma de *C. elegans*. Experimentalment, el que es fa és mesurar l'acumulació de greix en els cossos de cucs gràcies a l'absorció d'un colorant roig en els glòbuls de greix, tal i com es pot veure en el detall ampliat de la imatge. Proporcionant distints aliments a aquests nematodes s'avalua quin és el seu efecte sobre l'acumulació de greixos.

una protecció jurídica equiparable a la dispensada als éssers humans, però sí almenys tracta d'estalviar-los certs patiments, a costa de limitar de manera més o menys intensa diverses llibertats, i de dificultar o fins i tot impedir la satisfacció de certs interessos humans.

Una d'aquestes activitats, probablement la més polèmica i la més intensament regulada de totes, és la utilització d'animals amb fins científics i educatius. La recent Directiva comunitària 2010/63/UE, de 22 de setembre de 2010, pot servir per a il·lustrar els principis inspiradors i l'abast de les regulacions establertes en aquest àmbit. Aquesta norma constitueix una manifestació més de la tendència que s'ha anat observant clarament durant les últimes dècades, a elevar el nivell de protecció jurídica del benestar animal.

Les seues disposicions s'inspiren en els denominats principis de reemplaçament, reducció i refinament. És a dir, cal tractar de: *reemplaçar* la utilització d'animals vius per a fins científics i educatius per altres mitjans alternatius igualment útils per a aconseguir aquests fins; *reduir* fins on siga factible el nombre d'animals vius utilitzats, mentre no siga possible el reemplaçament total; i *refinar* els procediments, tècniques i mètodes empleats, amb l'objectiu de causar el menor patiment possible als animals.

Aquests criteris constitueixen el corollari del principi subjacent segons el qual ha de protegir-se el benestar dels animals en la mesura que siga possible, tenint en compte les limitacions fàctiques i jurídiques existents. Observeu que aquest és un mandat que no té caràcter absolut, sinó que troba límits derivats de la necessitat de protegir altres interessos o béns que –s'estima– tenen en principi

**«RESULTA DIFÍCIL TROBAR
ALGUN PARÀMETRE NO
ARBITRARI QUE PERMETA
PONDERAR I COMPARAR
BÉNS APARENTMENT
INCOMPARABLES, COM
EL BENESTAR DE LES
PERSONES I EL DE LA RESTA
D'ANIMALS»**

major valor, com la protecció de la salut humana i del medi ambient.

Cal advertir que, paradoxalment, aquesta regulació és fins a cert punt incoherent amb les teories filosòfiques que han impulsat el «moviment d'alliberament animal» i que han propiciat el sorgiment d'aquest, en la mesura que ací el legislador continua incorrent en un evident especisme, perquè atorga un valor molt major al benestar dels éssers humans que al de la resta dels animals.

També sembla caure ocasionalment en una mena d'antropomorfisme, perquè protegeix en major grau aquells animals que presenten major semblança amb l'home, com ara els primats no humans i els simis antropoides. Fa la impressió que l'objectiu principal i directe del legislador no és tant de salvaguardar el benestar animal, considerat un bé intrínsecament valuós, com protegir les conviccions i els sentiments de moltes persones, segons els quals cal evitar certs patiments a determinats animals.

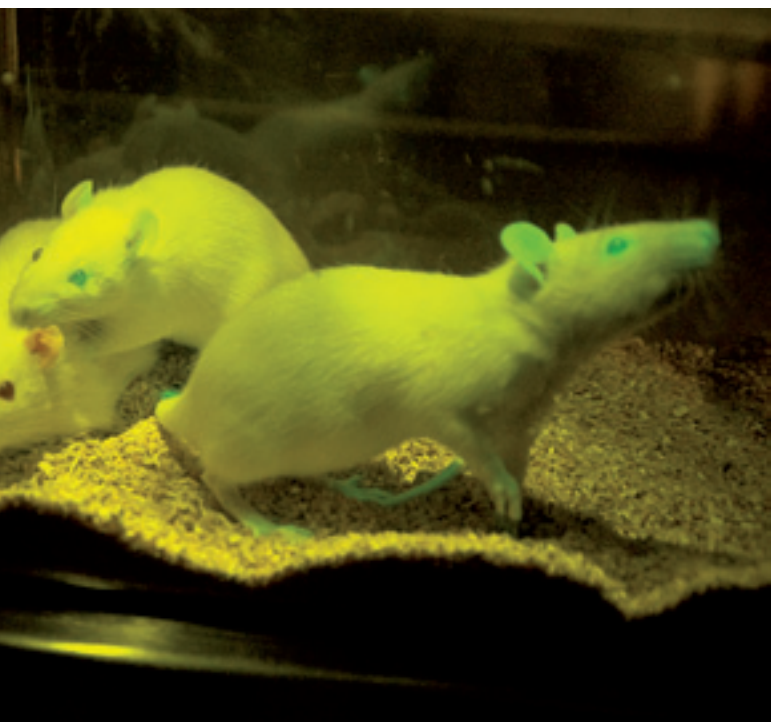
Les abundants disposicions reguladores de la utilització d'animals amb fins científics i educatius plantegen problemes jurídics rellevants. Se suscita, per exemple, la qüestió de la compatibilitat amb el dret fonamental a la llibertat científica establert en l'article 20.1.b de la Constitució espanyola vigent, perquè, segons ha declarat reiteradament el nostre Tribunal Constitucional, els drets fonamentals només poden ser limitats per salvaguardar un fi de rang constitucional, i la veritat és que el benestar dels animals no té aquesta consideració.

El Tribunal Constitucional també ha deixat ben clar que les restriccions dels drets fonamentals han de ser proporcionades: els beneficis han de superar els costos. Algunes disposicions legals imposen també la necessitat d'efectuar una anàlisi cost-benefici semblant, si bé en sentit invers, per precisar la licitud de certs procediments científics o educatius que ocasionen patiment als animals. El problema és que, en qualsevol dels dos casos, no sembla gens senzill dur a terme aquesta anàlisi. Es fa difícil trobar algun paràmetre no arbitrari que permeta ponderar i comparar béns aparentment incomparables, com ara el benestar de les persones i el de la resta d'animals.

■ L'OBJECCIÓ DE CONSCIÈNCIA

Una altra qüestió d'interès i summament controvertida, que ja ha començat a plantejar-se en la pràctica, és si

En alguns àmbits com la medicina o la farmacologia, els experiments amb animals tenen una gran rellevància. En la imatge, la rata de l'esquerra va ser creada usant tecnologia de nucleases de dits de zinc per desactivar el gen de la proteïna verda fluorescent, que sí que tenen les rates de la dreta. Aquesta tecnologia, presentada a la revista *Science* el 2009, pot ser aplicada en el desenvolupament de tractaments de malalties humanes.

© PLOS ONE

© Clínica Universitaria de Navarra / Sara Becerril

L'oposició que existeix actualment a l'experimentació amb animals no té tant a veure amb raons de tipus científic com amb una preocupació creixent pel benestar animal en la nostra societat. Açò ocorre amb més freqüència amb determinades espècies, com els simis, que ens resulten especialment pròximes. De fet, en l'any 2010, la Unió Europea va prohibir l'ús de grans primats en experiments, excepte en un supòsit: en l'estudi de malalties que suposin una gran amenaça per a la salut humana, quan no es puguin arribar a els mateixos objectius emprant mètodes de laboratori o altres espècies alternatives. Al desembre de 2011, un informe encarregat pel congrés dels Estats Units a l'Acadèmia Nacional de Ciències i el Consell Nacional d'Investigació d'aquest país advoca per adoptar mesures similars a les de la Unió Europea. A l'esquerra, un estudi sobre autoreconeixement en mones rhesus a la Universitat de Wisconsin-Madison (EUA). A la dreta, un ratolí amb obesitat severa, al Laboratori d'Investigació Metabòlica de la Clínica Universitària de Navarra.

els estudiants tenen dret a objectar, per raons de consciència, a la realització de pràctiques obligatòries o exàmens que comporten dolor o patiment per als animals.

La Constitució espanyola ha establert expressament el dret d'objecció de consciència només respecte del servei militar obligatori (article 30.2). Però no és desenraonat entendre que les llibertats ideològica, religiosa i de culte reconegudes en l'article 16.1, que permeten als ciutadans actuar d'acord amb les seues conviccions i mantenir-les enfront de tercers amb plena immunitat de coacció enfront de l'Estat, comprenen també, en principi, el dret de tota persona a ser eximida del compliment d'altres deures, encara que tal dret no haja estat previst per la llei, i sense perjudici que aquest dret pugui i haja de ser limitat en la mesura proporcionada per satisfer algun fi legítim.

La jurisprudència del Tribunal Constitucional no és del tot clara en aquest punt. En alguna sentència s'admet que, de l'article 16.1 citat, se'n deriva directament un dret d'objecció de consciència, exigible fins i tot en els casos en què el legislador no ho haja previst (53/1985 d'11 d'abril, relativa a l'avortament), mentre que en altres sembla negar-se l'existència d'un dret d'aquesta mena (160 i 161/1987, de 27 d'octubre). Aquesta última és també la posició mantinguda pel Tribunal Suprem,

per exemple, en relació amb l'assignatura d'Educació per a la ciutadania.

Siga com siga, convindria que el legislador tinguera en compte aquest nou problema i tractara de resoldre'l ponderant adequadament tots els interessos en joc. En un món tan especialitzat i plural com el nostre, potser no és absolutament necessari que tots els biòlegs i els veterinaris, sense cap excepció, posseeixen certes habilitats pràctiques, a costa de violentar la consciència d'un nombre significatiu d'aquests professionals. ☺

**«NO EXISTEIX A PRIORI
CAP GARANTIA QUE ELS
EFECTES EN LA CONDUCTA
O EN EL COS HUMÀ HAGEN
DE SER EQUIVALENTS ALS
OBSERVATS EN ALTRES
ANIMALS DURANT UN
EXPERIMENT»**

BIBLIOGRAFIA

- BEAUCHAMP *et al.*, 2008. *The Human Use of Animals*. Oxford University Press. Oxford.
- CIRSOVIUS, T., 2002. *Die Verwendung von Tieren zu Lehrzwecken*. Nomos. Baden-Baden.
- DE LORA, P., 2003. *Justicia para los animales. La ética más allá de la humanidad*. Alianza. Madrid.
- DOMÉNECH PASCUAL, G., 2004. *Bienestar animal contra derechos fundamentales*. Atelier. Barcelona.
- MONAMY, V., 2009. *Animal Experimentation: A Guide to the Issues*. Cambridge University Press. Cambridge.
- REGAN, T., 2004. *The Case for Animal Rights*. University of California Press. Berkeley.
- SINGER, P., 1990. *Animal Liberation*. New York Review. Nova York.

Gabriel Doménech Pascual. Professor titular de Dret Administratiu. Universitat de València.